

Гайдарли Г.С., старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кафедри Сухопутних військ НУО України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ІЗ РОЗМІНУВАННЯ УКРАЇНСЬКИМИ МИРОТВОРЧИМИ КОНТИНГЕНТАМИ У МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ (1992–2018): ІСТОРИОГРАФІЯ

У статті проаналізовано українську історіографію теми виконання завдань із розмінування миротворчими контингентами Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки у період з 1992 по 2018 р. Пропонується авторська класифікація історіографічних праць за певними ознаками та її розподіл на умовні групи.

***Ключові слова:** історіографія, міжнародні операції з підтримання миру і безпеки, Збройні Сили України, розмінування.*

Досвід воєнних конфліктів періоду другої половини ХХ – початку ХХІ ст., передусім антитерористичної операції (операції Об'єднаних сил) на Сході України, позначений розширенням масштабів застосування мін та інших вибухонебезпечних предметів (далі – ВВП), а також зростанням їх ролі у збройній боротьбі.

За досвідом використання мін і ВВП, а також боротьби з ними у воєнних конфліктах і міжнародних миротворчих операціях з підтримання миру і безпеки деякі дослідники [26] роблять висновок, що особливою “популярністю” вони як ефективні засоби протидії сильному противнику користуються у держав чи воєнізованих формувань і терористичних угруповань різної спрямованості, що мають обмежені матеріальні та воєнні можливості. Проведення заходів із виявлення, знешкодження та знищення ВВП потребує значних зусиль і ресурсів.

Той факт, що на сьогодні Схід України став одним із найнебезпечніших для цивільного населення районів світу через значну забрудненість території мінами (у період 2014–2017 рр. жертвами мін на Донбасі стали 1776 осіб, з яких 238 – цивільне населення) [25], потребує звернення до світової і вітчизняної практики протимінної діяльності, передусім інженерних підрозділів Збройних Сил України із розмінування забруднених територій у різних миротворчих місіях під егідою ООН і НАТО, які і сьогодні продовжують виконувати це важливе завдання.

Проте відсутність у вітчизняній і закордонній історичній науці військово-історичного дослідження з обраної теми зумовлює потребу його проведення на здобутках попередників та нових джерелах.

Виходячи із зазначеного, **метою статті є розкриття історіографії теми виконання завдань із розмінування українськими миротворчими контингентами у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки у період з 1992 по 2018 роки як бази для подальших наукових досліджень цієї важливої проблематики.**

Слід зазначити, що, досліджуючи стан наукової розробленості обраної теми, ми не виявили окремих праць монографічного характеру, а також наукових доробок іноземних дослідників, за винятком статті Ю. Веремєєва “Гуманітарне розмінування в колишній Югославії” [2], у якій автор, колишній офіцер інженерних військ із практичним досвідом розмінування, згадує роботу українських інженерних підрозділів у Боснії і Герцеговині, Лівані та Іраку, а також фрагментарно висвітлює внесок України у справу гуманітарного розмінування території цих країн і проблемні питання, що виникали в його організації і підготовці особового складу саперних підрозділів.

Водночас аналіз праць українських науковців засвідчив відсутність посилань на іноземні наукові публікації. Ці обставини дали нам підстави зробити висновок, що проблематика розмінування території і об’єктів інженерними підрозділами миротворчого контингенту (персоналу) Збройних

Сил України у міжнародних миротворчих операціях з підтримання миру і безпеки була предметом дослідження лише української історіографії.

Аналіз вітчизняної історіографії показав, що в Україні була видана значна кількість різноманітних праць, у яких автори висвітлювали переважно військово-політичні та правові аспекти участі українських миротворчих контингентів (персоналу) у різних миротворчих місіях і лише побічно торкалися обраної нами проблематики. Про це також зазначають окремі вітчизняні дослідники [1; 9; 11; 16; 17; 18]. Щодо історіографії обраної теми, то її можна охарактеризувати як мізерну за кількістю праць і вузьку за напрямками, що досліджуються авторами.

За глибиною охопленого матеріалу історіографію поділено на воєнно-історичні праці, де різні аспекти обраної проблематики висвітлюються фрагментарно, у загальному контексті досліджуваного матеріалу та спеціальні наукові праці, присвячені безпосередньо темі. Усі вони умовно зведені у чотири групи:

наукові статті у фахових друкованих і електронних виданнях;

наукові статті та тези наукових конференцій, семінарів і “круглих столів”;

дисертаційні дослідження та магістерські роботи;

підручники та навчальні посібники, розроблені і видані у вищих військових навчальних закладах України.

До зазначених груп не включено історичний нарис “Інженерні війська Збройних сил України” (2002 р.) [7, с. 133–134, 165–169, 169–173], написаний авторським колективом під загальною редакцією колишнього начальника інженерних військ Збройних Сил України генерал-лейтенанта В. Воробйова, єдина зі знайдених нами подібних праць. У ній стисло висвітлюється історія створення та розвитку цього роду військ від давнини до 2002 р. Фрагментарно і описово у цій праці висвітлена проблематика участі українських інженерних підрозділів у міжнародних миротворчих операціях у Південному Лівані та Анголі. Також у нарисі наведена історія Військового інженерного інституту

Подільської державної аграрно-технічної академії станом на 2002 р., де готували офіцерські кадри для інженерних військ Збройних Сил України, зокрема до виконання завдань із розмінування.

Як зазначалося, першу групу історіографічних джерел склали наукові статті у фахових друкованих і електронних виданнях. Аналіз їх засвідчив, що обрана проблематика не була предметом окремого дослідження. Автори наукових статей, які переважно не є військовими інженерами за фахом і не мають відношення до мінної справи, висвітлювали питання виконання завдань українськими інженерними підрозділами із розмінування території у міжнародних миротворчих операціях з підтримання миру і безпеки лише фрагментарно, у загальному контексті досліджень. Так, у працях А. Леги “Дії українських миротворчих підрозділів в Іраку (2003–2005 рр.)” (2011 р.) [15] та С. Зіньковського “Український миротворчий контингент у Республіці Ірак” (2012 р.) [6] висвітлюються лише окремі аспекти участі українського миротворчого контингенту в процесі мирного врегулювання в Республіці Ірак, зокрема аналізуються основні причини відправлення українського миротворчого контингенту до цієї країни, особливості повсякденного життя особового складу, завдання, що на нього покладалися, хід і основні результати їх виконання, а також робляться певні висновки щодо набутого бойового досвіду, пов’язаного із забезпеченням миротворчої операції.

У статті О. Пулима “Миротворча місія Збройних Сил України на Балканах у складі сил ЮНПРОФОР (1992–1995 рр.)” (2000 р.) [22] наводиться склад 240-го окремого спеціального батальйону (“Укрбат-1”) і у загальних рисах основні завдання, зокрема із розмінування місцевості, які він виконував на території колишньої Югославії у визначених автором хронологічних межах.

Загальні історичні аспекти діяльності миротворчих контингентів (персоналу) Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях під егідою ООН, а також хронологія миротворчих місій за участю України розглядаються у статті І. Сокаля “Підрозділи Збройних Сил України у

міжнародних миротворчих операціях та місіях під егідою Організації Об'єднаних Націй (з 1992 р.)” (2010 р.) [23, с. 396–397]. Автор стисло висвітлює результати протимінної діяльності інженерних підрозділів у колишній Югославії (Укрбат-2) та у Південному Лівані (3-й окремий інженерний батальйон).

Заслуговує на значну увагу праця В. Кожевнікова “Особливості підготовки до виконання миротворчих завдань у складі багатонаціональних миротворчих сил” (2012 р.) [8], у якій розглядається вплив негативних чинників, зокрема фізико-географічних і природно-кліматичних умов Південного Лівану, Іраку та інших країн на професійну діяльність особового складу, який бере участь у міжнародних миротворчих операціях. Крім того, автор пропонує напрями підвищення результативності психологічної підготовки особового складу, набуття військовослужбовцями високої психологічної стійкості і спроможності виконувати завдання, у тому числі із розмінування, у складній невизначеній обстановці.

Безпосередньо темі виконання інженерними підрозділами Збройних Сил України завдань з розмінування території і об'єктів у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки присвячена низка наукових статей І. Красоти: “Досвід застосування підрозділів інженерних військ Збройних Сил України під час розмінування об'єктів і місцевості на території України та інших держав (1992–2000 рр.)” (2017 р.) [13], “Досвід застосування інженерних військ Збройних Сил України під час організації та виконання розмінування території України та інших держав (2001–2013 рр.)” (2017 р.) [12] та “Участь інженерних військ Збройних Сил України в миротворчих операціях у 1992–2016 рр.” (2017 р.) [14]. На нашу думку, цей автор першим почав цілеспрямовано досліджувати діяльність українських миротворців у сфері розмінування на території інших країн.

Певний інтерес мають наукові статті та тези наукових конференцій, семінарів і “круглих столів”. Це публікації Т. Плазової “Міжнародні сили сприяння безпеці і миротворча місія України в Ісламській республіці

Афганістан” (2016 р.) [20], у якій наведено окремі результати розмінування території Афганістану з початку місії і до літа 2016 р., а також Р. Колоса “Міжнародне військове співробітництво у сфері підготовки військових інженерів та розвитку технологій з розмінування місцевості (2000–2006 рр.)” [10], де запропоновано напрями підготовки інженерних підрозділів до виконання завдання із розмінування, а також розвитку відповідних технічних засобів.

Питання участі інженерних підрозділів Збройних Сил України у розмінуванні території і об’єктів у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки знайшли часткове відображення у дисертаційних дослідженнях, магістерських і наукових (конкурсних) роботах. Так, у дисертації В. Хацановського “Методична система підготовки особового складу Збройних Сил України до миротворчої діяльності” (2010 р.) [27, с. 222–229] наводиться загальна характеристика фізико-географічних і природно-кліматичних умов Республіки Ірак та розкривається їх вплив на експлуатацію техніки і роботу особового складу, не виокремлюючи при цьому групу розмінування.

У дисертації І. Козинця “Участь Збройних Сил України в міжнародній миротворчій діяльності (1992–2006 рр.) (2006 р.) [9] у загальному контексті дослідження історичних умов участі України у міжнародній миротворчій діяльності розкрито роль та місце Збройних Сил України у підтриманні міжнародного миру, виявлено основні форми і способи миротворчої діяльності та підготовки до неї особового складу і визначених частин і підрозділів, а також стисло розглянуто хід і результати виконання українськими інженерними підрозділами бойових завдань із розмінування території Лівану й Іраку.

Проблематика розмінування місцевості та знищення боєприпасів інженерними підрозділами Збройних Сил України на території Іраку також розглядається у дисертації С. Попка “Застосування українського миротворчого контингенту в операції з підтримання миру в Республіці Ірак у 2003–2005 рр.” (2005 р.) [21]. Автор показує напрями зосередження головних зусиль

українських військовослужбовців під час цієї діяльності, наводить її результати (кількісні показники) і робить висновок, що виконані завдання у поєднанні зі встановленням контролю за ділянкою ірано-іракського кордону дали змогу створити умови для суттєвого скорочення матеріальної бази для терористичної діяльності збройної опозиції та обмеження її можливостей щодо відновлення боєздатності.

До цієї ж групи історіографічних джерел включено наукові (конкурсні і реферативні) роботи слухачів Національної академії оборони України. Зокрема серед інших праць можна виділити роботу С. Стеца “Досвід розмінування місцевості у сучасних військових конфліктах” (2004 р.) [24]. Робота побудована переважно на аналізі значного інформаційного та звітного матеріалу, що надходив від 3-го окремого інженерного батальйону Збройних Сил України з Південного Лівану до штабу управління Західного оперативного командування у період з липня 2001 р. до липня 2002 р. Автор надає відомості щодо складу підрозділів батальйону, які залучалися до виконання завдань із розмінування, їх бойових можливостей, рівня підготовки особового складу, а також умов і особливостей проведення робіт із виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів на території Південного Лівану.

У роботі В. Добжанського “Особливості виконання завдання з розмінування за досвідом збройних конфліктів сучасності” (2006 р.) [5] показано напрями роботи груп розмінування в Республіці Ірак з очищення місцевості від вибухонебезпечних предметів, наведено характеристику основних типів боєприпасів, що зустрічалися у цій країні, і розкрито особливості їх знищення. Інший дослідник, О. Дідіченко у роботі “Особливості виконання завдань з розмінування за досвідом локальних війн і збройних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ сторіч” (2006 р.) [3] розкрив характер воєнних збройних конфліктів періоду кінця ХХ – початку ХХІ ст. та показав роль мін різних типів у збройній боротьбі. У роботі проаналізовано загальну мінну обстановку в Афганістані та Іраку, а також способи мінування

території цих країн інженерними підрозділами та диверсійно-розвідувальними групами протиборчих сторін [3, с. 7].

Таким чином, аналіз наукових праць засвідчив значний інтерес науковців до проблематики участі миротворчих контингентів (персоналу) Збройних Сил України у міжнародних миротворчих операціях з підтримання миру і безпеки. Водночас проблематика виконання завдань інженерними підрозділами Збройних Сил України із розмінування території і об'єктів, виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів і саморобних вибухових пристроїв розкрита недостатньо повно.

Окремою групою історіографічних джерел, у яких фрагментарно висвітлюються дії українських інженерних підрозділів з виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів у різних миротворчих операціях, є підручники і навчальні посібники, розроблені і видані у вищих військових навчальних закладах України. Вони призначені для слухачів і науково-педагогічних працівників для підготовки та проведення навчальних занять. Це, передусім, навчальний посібник за авторством В. Лісневського та М. Петренка (2006 р.) [19], присвячений питанням організації інженерного забезпечення дій частин та підрозділів у миротворчих операціях. Зокрема, йдеться про завдання інженерного забезпечення, серед яких розмінування місцевості та об'єктів, а також знищення вибухонебезпечних предметів. Автори на підставі аналізу чинних керівних документів та набутого досвіду розкривають їх зміст і загальний порядок дій груп розмінування під час виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів різних категорій. В окремих підрозділах цієї праці робиться спроба узагальнити досвід виконання завдань з розмінування території підрозділами Збройних Сил України у складі миротворчих сил ООН на території колишньої Югославії (січень 1995 – листопад 1999 рр.), а також у складі Тимчасових сил ООН у Південному Лівані (липень 2000 – квітень 2006 рр.).

Певний аналіз дій українських інженерних підрозділів щодо протидії саморобним вибуховим пристроям, проведений за досвідом виконання завдань в Республіці Ірак та в Ісламській Республіці Афганістан, міститься у методичному посібнику “Дії підрозділу на території, де можливе застосування саморобних вибухових пристроїв” (2012 р.) [4]. Посібник, виданий Головним управлінням оперативного забезпечення Збройних Сил України, містить інформаційні матеріали, що дають можливість ознайомитися з мінною небезпекою на території зазначених країн, отримати необхідну базову інформацію щодо вибухонебезпечних предметів та саморобних вибухових пристроїв, які там використовувалися і підлягали розмінуванню, а також порядку їх знищення і знешкодження.

Таким чином, проведений аналіз вітчизняної історіографії засвідчив, що тема розмінування території і об’єктів інженерними підрозділами Збройних Сил України у міжнародних миротворчих операціях з підтримання миру і безпеки під егідою ООН і НАТО не була комплексно досліджена, хоча окремі її аспекти знайшли виразне фрагментарне висвітлення у різноманітних наукових працях.

Дослідники приділяли увагу більш “розпіареним” миротворчим місіям – у Південному Лівані, Іраку, частково в Афганістані та у колишній Югославії. Поза увагою науковців залишилася Ангола, де українські військовослужбовці набували першого досвіду не тільки миротворчої діяльності, а й боротьби з мінною небезпекою. Також недостатньо розкритими залишаються питання організації, способи і тактичні прийоми виконання завдань з виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, підготовки особового складу, у тому числі психологічної, до дій на території інших країн у бойовій обстановці та складних фізико-географічних і природно-кліматичних умовах, оснащення підрозділів розмінування відповідними засобами, суб’єктивно-особистісний аспект тощо.

Список використаних джерел і літератури

1. *Акулов С.* Міжнародні миротворчі операції як політичний інструмент врегулювання воєнно-політичних конфліктів / С. Акулов // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2. – С. 165–172.
2. *Веремеев Ю.* Гуманитарное разминирование в бывшей Югославии. Часть 1 // Анатомия армии: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://army.armor.kiev.ua/engeneer/razminir-ov.shtml>
3. *Дідіченко О.А.* Особливості виконання завдань з розмінування за досвідом локальних війн і збройних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ сторіч. – К. : НАОУ, 2006. – 17 с.
4. Дії підрозділу на території де можливе застосування саморобних вибухових пристроїв : метод. посіб. – К. : Головне управління оперативного забезпечення Збройних Сил України, 2012. – 94 с.
5. *Добжанський В.В.* Особливості виконання завдання з розмінування за досвідом збройних конфліктів сучасності. – К. : НАОУ, 2006. – 24 с.
6. *Зіньковський С.О.* Український миротворчий контингент у Республіці Ірак. – Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Карабіна. – 2012. – № 1006. – С. 55–61.
7. Інженерні війська Збройних сил України: [історія, спогади, сучасність] / В. С. Воробйов [та ін.] за заг. ред Воробйова В. С. – К. : Людопринт Україна, 2002. – 192 с.
8. *Кожевніков В.М.* Особливості підготовки до виконання миротворчих завдань у складі багатонаціональних миротворчих сил / В. М. Кожевніков // Військово-науковий вісник. – 2012. – Вип. 18. – С. 35–46.
9. *Козинець І.П.* Участь Збройних Сил України в міжнародній миротворчій діяльності (1992–2006 рр.) [Текст] : дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22 / Козинець Іван Павлович ; Національна академія оборони України. – К., 2008. – 226 арк.
10. *Колос Р.Л.* Міжнародне військове співробітництво у сфері підготовки військових інженерів та розвитку технологій з розмінування місцевості (2000–

2006 рр.) / Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України ; [редкол.: В.С. Степанков (відп. ред.), С.А. Копилов (заст. відп. ред.), А.Г. Філінюк (заст. відп. ред.), В.В. Газін (відп. секретар) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. І. Огієнка, 2012. – Вип. 5 : На пошану професора М.Б. Петрова. – С. 283–293.

11. *Коропатнік І.М.* Організаційно-правові аспекти застосування підрозділів Збройних сил України в миротворчих операціях : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.07 / Національна академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2006. – 223 с.

12. *Красота І.В.* Досвід застосування інженерних військ Збройних Сил України під час організації та виконання розмінування території України та інших держав (2001–2013 рр.) / Воєнно-історичний вісник. – К. : ЦП “Компринт”, 2017. – Вип. 4 (26). – С. 123–129.

13. *Красота І.В.* Досвід застосування підрозділів інженерних військ Збройних Сил України під час розмінування об'єктів і місцевості на території України та інших держав (1992–2000 рр.) // Воєнно-історичний вісник. – К. : ТОВ “ЦП “Компринт”. – 2017. – Вип. 1 (23). – С. 125–129.

14. *Красота І.В.* Участь інженерних військ Збройних Сил України в миротворчих операціях у 1992–2016 рр. // *Nauka i Studia. Przemysl*, 2017. – № 17 (178). – С. 80–86.

15. *Лега А.Ю.* Дії українських миротворчих підрозділів в Іраку (2003–2005 рр.) [Текст] / А. Ю. Лега // Сумська старовина. – 2011. – № XXXIII–XXXIV. – С. 13–18.

16. *Лега А.Ю.* Основні напрямки діяльності українських миротворчих підрозділів (1992–2006 рр.) / А. Лега // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. ст. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 485–494.

17. *Лега А.Ю.* Участь Збройних Сил України у міжнародних миротворчих операціях (1992–2006 рр.) [Текст] : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Лега

Андрій Юрійович ; Черкаський держ. технологічний ун-т. – Черкаси, 2009. – 192 арк.

18. *Лисак Я.А.* Міжнародно-правові основи застосування підрозділів Збройних Сил України за кордоном та проблеми їх реалізації на прикладі миротворчих операцій в Югославії та Іраку / Я. А. Лисак // *Юридичний вісник.* – 2014. – № 2 (31). – С. 46–51.

19. *Лісневський В.В., Петренко М.М.* Інженерне забезпечення миротворчої операції. – К. : НАОУ, 2006. – 67 с.

20. *Плазова Т.І.* Міжнародні сили сприяння безпеці і миротворча місія України в Ісламській республіці Афганістан // *Збірка тез доповідей Міжнародної наукової конференції “Виклики політики безпеки : історія і сучасність” (16–18 червня 2016 р.) / Львів, Друкарня Національної Академії сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного, 2016. – С. 138–139.*

21. *Попко С.М.* Застосування українського миротворчого контингенту в операції з підтримання миру в Республіці Ірак у 2003–2005 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22 / Попко Сергій Миколайович ; Нац. акад. оборони України. – К., 2010. – 198 арк.

22. *Пулум О.В.* Миротворча місія Збройних Сил України на Балканах у складі сил ЮНПРОФОР (1992–1995 рр.) – 2000. – С. 154–159 // *Електронний архів наукових матеріалів Національного університету “Львівська політехніка”*: [Електрон. ресурс. 04.05.2012]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/8544/1/23.pdf>

23. *Сокаль І.І.* Підрозділи Збройних Сил України у міжнародних миротворчих операціях та місіях під егідою Організації Об’єднаних Націй (з 1992 р.). – *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства.* – 2010. – Т. XXVI. – С. 395–401.

24. *Стец С.М.* Досвід розмінування місцевості у сучасних військових конфліктах. – К. : НАОУ, 2004. – 68 с.

25. *Страшные цифры: от мин в Донбассе погибло больше людей, чем где-либо в мире // Народный Корреспондент: [Електрон. ресурс. 22.11.2017]. –*

Режим доступу : <https://nk.org.ua/ukraina/strashnyie-tsifryi-ot-min-v-donbasse-pogiblo-bolshe-lyudey-chem-gde-libo-v-mire-122835>

26. *Фурман І.І.* Мінна війна на Чорному морі у першій половині ХХ століття : монографія / І. І. Фурман. – К. : ЦП “Компринт”, 2015. – 526 с.

27. *Хацановський В.С.* Методична система підготовки особового складу Збройних Сил України до миротворчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. академія оборони України ; Віталій Станіславович Хацановський. – Київ, 2010. – 264 с.

Haidarly H.S., Senior Researcher of Research Laboratory of Land Forces Department of Ivan Cherniakhovskyi National Defense University of Ukraine (Kyiv)

THE TASK OF DEMINING OF THE UKRAINIAN PEACEKEEPING CONTINGENTS IN PEACE SUPPORT OPERATIONS (1992–2018): HISTORIOGRAPHY

The article deals with the analysis of Ukrainian historiography of the topic of demining tasks by peacekeeping contingents of the Armed Forces of Ukraine in peace support operations from 1992 to 2018. The author's classification of historiography by certain features and its division into conditional groups is proposed.

Keywords: *historiography, Peace Support Operations, Armed Forces of Ukraine, demining.*